

О.А. Білоус

КРЕДИТНА ПІДТРИМКА ПІДПРИЄМНИЦТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

Постановка проблеми. Становлення та розвиток підприємництва є важливою передумовою успішного розвитку економіки будь-якої країни. Забезпечення фінансовими ресурсами підприємств являє собою найбільш істотну проблему, вирішення якої вимагає об'єднання зусиль державних і підприємницьких структур. Підприємства й організації відчують нестачу коштів не тільки на відновлення, але й навіть на підтримку існуючого виробництва.

У даному напрямку досліджень видано ряд праць, зокрема: Гуцал І.С. "Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці"; Луців Б.Л. "Банківська діяльність у сфері інвестицій"; Гольцберг М.А., Хасан-Бен Л.М. "Кредитування"; Єгорова Н.Є., Смупов А.М. "Підприємства і банки".

Мета статті. Автор вбачає своє завдання у висвітленні позитивних аспектів зарубіжного досвіду кредитної підтримки малого і середнього підприємництва та аналізі поточного стану і перспектив розвитку цієї діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Слід відмітити, що сучасна економічна теорія визнає не тільки прогресивність підприємництва як форми господарювання, а й необхідність підтримки його розвитку з боку держави і суспільства в цілому. Перш за все, це стосується малих і середніх підприємницьких структур, ефективне функціонування яких забезпечує стабільність економічної ситуації в країні, зайнятість і добробут основної частини населення. Саме тому держава як інституційна основа розвитку національної економіки і суспільства бере активну участь у формуванні та втіленні в життя політики сприяння розвитку підприємницьких структур [4, с. 22-27, 85].

Невід'ємною складовою державної політики сприяння розвитку підприємництва є політика підтримки малих підприємницьких структур. Саме на базі масового розвитку малих підприємницьких структур зарубіжні країни досягають значних успіхів господарювання, забезпечують соціально-політичну стабільність у суспільстві, формують умови для зростання зайнятості.

Основними напрямками підтримки малого підприємництва є фінансово-кредитна підтримка інноваційної діяльності, кадрове та інформаційне забезпечення, податкова політика, створення ефективної законодавчої бази [2, с. 114-122].

Надання прямої фінансово-кредитної допомоги підприємницьким структурам здійснюється здебільшого у формах гарантованих позик, цільового бюджетного фінансування, пільгового кредитування, надання пільг в оподаткуванні, у тому числі і звільнення від деяких видів податків, цільового субсидування тощо. В Україні, враховуючи обмежені фінансові можливості держави, фінансово-кредитна політика повинна будуватися на принципах широкого залучення різних джерел фінансування, включаючи іноземні інвестиції, заощадження населення, вільні кошти підприємницьких структур.

Існують різні механізми підтримки підприємницької діяльності. Зокрема, для здійснення фінансової підтримки місцевих інноваційних програм органи місцевого самоврядування можуть створювати комунальні спеціалізовані небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи і підпорядковувати їх виконавчим органам місцевого самоврядування.

Комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи діють на основі положень (статутів) про них, що розробляються і затверджуються органами місцевого самоврядування. Їх кошти формуються за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету, залучених вітчизняних та іноземних інвестицій юридичних та фізичних осіб, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, власної чи спільної фінансово-господарської діяльності та інших джерел, не заборонених законодавством України.

Ті кошти, що формуються за рахунок залучених вітчизняних та іноземних інвестицій фізичних і юридичних осіб, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, від власної чи спільної фінансово-господарської діяльності та інших джерел, не заборонених законодавством України, можуть витратитися установою як на всі передбачені законодавством види інвестування інноваційної діяльності, так і на інші види інвестування, передбачені Положенням (Статутом).

Для отримання фінансової підтримки суб'єкти інноваційної діяльності, інноваційні проекти яких занесені до Державного реєстру інноваційних проектів, подають до комунальної інноваційної фінансово-кредитної установи інноваційні проекти та всі необхідні документи, перелік яких визначається цією установою.

Далі установою організовується конкурсний відбір інноваційних проектів для їх фінансової підтримки. Конкурсні відбори інноваційних проектів здійснюються на засадах прозорості, відкритості, гласності.

Суб'єкт інноваційної діяльності, інноваційний проект якого пройшов конкурсний відбір, залежно від встановленого конкурсною процедурою рейтингу може отримати від комунальної інноваційної фінансово-кредитної установи один чи кілька видів фінансової підтримки, яка здійснюється шляхом надання кредитів чи передавання майна у лізинг за умови наявності гарантій повернення коштів у вигляді застави майна, договору страхування, банківської гарантії, договору поруки тощо.

Комунальна інноваційна фінансово-кредитна установа здійснює супроводження реалізації інноваційних проектів, які нею фінансуються, та контролює цільове використання суб'єктами інноваційної діяльності наданих нею коштів.

Фінансова підтримка може надаватися комунальною інноваційною фінансово-кредитною установою у формі послідовних траншів за результатами контролю ходу виконання проектів. Інформація у вигляді щорічних звітів щодо профінансованих інноваційних проектів та результати їх виконання надається місцевим засобам масової інформації. Періодично інформується громадськість про результати конкурсного відбору проектів для фінансової підтримки і вид наданої підтримки, результати контролю виконання фінансованих проектів, завершені проекти та проекти, яким продовжені терміни із зазначенням причин, повернення раніше наданих кредитів.

У зарубіжних країнах кредитування діяльності підприємств має ряд особливостей. Зокрема, в Чехії у сфері кредитування підприємницьких структур

працює ряд фінансових установ, а саме: Чесько-Моравський банк гарантій і розвитку (далі – ЧМБГР), Експортне гарантійне і страхове товариство, Чеський експортний банк, система “Євроінфоцентр” та державне агентство “Чехінвест”.

ЧМБГР надає послуги підприємствам щодо банківського гарантування інвестиційних кредитів, опосередковує фінансову допомогу на реалізацію довгострокових проектів. Акціонерами ЧМБГР є держава (в особі Міністерства господарства), чеські банки (Чеська ощадна каса, Інвестиційний і Поштовий банки, Агробанк та ін.). Банк має правління, яке складається з акціонерів, представників Міністерства фінансів, наглядової ради та керівництва банку, експертів неурядових організацій. Слід зазначити, що переважно підтримка підприємств полягає у наданні гарантійних преференцій. В цьому процесі саме держава регулює тарифи на банківські послуги, які надаються підприємцям, а також забезпечує реалізацію (через Міністерство господарства) державних програм підтримки підприємництва через розглядуване фінансове забезпечення банком. При чому зазначені програми схвалюються урядом Чеської Республіки, а кошти виділяються з Державного бюджету. Щороку ЧМБГР укладає угоду з Міністерством господарства і Міністерством фінансів про реалізацію програми підтримки даного сектора економіки. Угодою визначаються принципи використання банком наданих йому коштів, обсяги і терміни інформації стосовно ходу реалізації програм, яку банк надає міністерствам, принципи дій банку в разі порушення підприємцями умов угоди.

Незалежність і прозорість роботи ЧМБГР забезпечується за рахунок того, що парламент приймає закон про Державний бюджет, де визначені статті на реалізацію програм підтримки підприємництва. Міністерство готує програму підтримки і подає її на затвердження уряду, після чого вони підлягають оприлюдненню. Міністерство господарства, Міністерство фінансів і ЧМБГР підписують угоду про надання банком послуг для реалізації програм підтримки підприємництва.

Ознайомлення чеських банків, господарських палат, неурядових організацій тощо з умовами співробітництва за програмами здійснює безпосередньо ЧМБГР. Надання коштів ЧМБГР на покриття зобов'язань з виплати допомоги по поверненню відсотків за наданими кредитами щоквартально здійснює міністерство. Ці суб'єкти мають власні розрахункові рахунки. Але на розрахунковому рахунку ЧМБГР залишаються лише кошти, необхідні для покриття найближчих платежів, оскільки ЧМБГР постійно направляє частину коштів на реалізацію програм по термінових вкладах, на які нараховуються відсотки за звичайною ставкою. Зазначені відсотки після сплати податкових платежів спрямовуються на збільшення ресурсів програм підтримки підприємництва.

У договірному порядку підприємцю надається фінансова допомога для повернення частини відсотків за кредитом, але не більше, ніж на 4 роки і лише по тим кредитам, яким на момент подачі заявки до ЧМБГР не більше, ніж 6 місяців. ЧМБГР переказує кошти на технічний поточний рахунок підприємця в ЧМБГР, а з нього – на поточний рахунок підприємця в банку, що його кредитує. Щодо фінансової допомоги у формі субвенції до ціни гарантії, то вона переказується на окремий рахунок підприємця в ЧМБГР, а з нього – на рахунок виручки банку. Не використані або повернуті підприємцем кошти протягом року переказуються на особливий рахунок, з якого поповнюються ресурси програм в поточному році.

Наприкінці ж року банк повертає Міністерству фінансів всі кошти, не призначені на покриття зобов'язань за договорами, укладеними банком з підприємцями.

Контроль за діяльністю банку і рухом коштів здійснює Міністерство фінансів і незалежний спеціально уповноважений контролюючий орган.

З метою розширення підтримки підприємництва ЧМБГР підписав угоди про співробітництво з багатьма чеськими банками, проводить семінари для своїх працівників та співробітників банків, що кредитують з метою надання повної інформації про всі види підтримки, яка надається підприємцям. Підприємство має відповідати певним вимогам (за кількістю працюючих не перевищувати 500 осіб; бути зареєстрованим і здійснювати свій проект на території Чеської Республіки; дотримуватися вимоги про цільове призначення кредиту тощо. При цьому чітко визначені сфери діяльності, які не можуть отримати гарантії на проекти (сільське, лісове господарство, транспорт (окрім регіонального громадського транспорту), грошова та страхова системи, гральний бізнес, посередницька діяльність, кіоскова та виносна торгівля, випуск продукції аморального характеру, прокатна, ломбардна діяльність, експедиторські і ріелторські послуги. Крім того, протягом року заявник може одержати допомогу лише на один проект у рамках кожної програми. Гарантуються лише середньо- і довготермінові кредити, видані банками, які зареєстровані на території Чехії і уклали відповідні угоди з ЧМБГР. Ціна гарантії становить близько 1 % річних залежно від типу гарантії, надійності проекту та обсягу забезпечення. Цінові преференції можуть надаватися в рамках інвестиційного кредиту, до 40 % якого передбачено на придбання засобів виробництва.

На сьогоднішній день в країні діють дев'ять програм розвитку підприємницьких структур, які впроваджуються за рахунок Держбюджету. Реалізацію цих програм забезпечує саме Чесько-Моравський банк гарантій та розвитку. Програми поділяються на загальнодержавні та регіональні, навіть галузеві. Кредитування відбувається за стандартною схемою – 12 % річних, застава, максимальний розмір кредиту до 300 тис. доларів США. Крім того, існує досить гнучка система субсидій та дотацій, гарантій до 70 % розміру застави кредиту. Залежно від пріоритетності для держави регіону, галузі чи окремого проекту можливі безвідсоткові або безповоротні кредити. Слід відмітити, що 80 % підприємців та підприємств Чехії на сьогодні скористалися саме таким видом кредитування.

У Румунії за ініціативою румунського уряду в 1993 р. для підтримки приватного сектора було створено Румунський кредитно-гарантійний фонд для приватних підприємств (далі – РКГФ), діяльність якого здійснюється на засадах поділу відповідальності з комерційними банками, а також стимулює середньо- і довгострокове кредитування приватних інвесторів. РКГФ аналізує за рахунок позичальника заявки на предмет її економічної доцільності та прибутковості. Ціна гарантії для підприємця залишається номінальною і не відповідає реальним витратам фонду, який до того ж несе високий ризик неповернення кредиту, оскільки гарантує до 70 % основної вартості інвестиційного кредиту. Канадський Банк розвитку підприємництва, уряд Канади, Австрії та ряд міжнародних організацій (в т.ч. МБРР, Корпус миру, ЄБРР та програма PHARE) організують значну технічну допомогу РКГФ. Фонд співпрацює з парламентськими комітетами, Радою розвитку стратегії реформ та

міністерствами, Румунським агентством розвитку, Національним агентством з питань приватизації, Торгово-промисловою палатою, фондами приватної власності та іншими неурядовими організаціями.

Японія встановила особливий порядок фінансування підприємництва, яке кредитується комерційними банками та спеціально створеними державними (три державні фінансові фонди) і приватними фінансовими інститутами (позикові асоціації та кредитні кооперативи). До державних інституцій належить: Центральний кооперативний банк для торговельних та промислових підприємств, Народна корпорація з питань фінансування та Державна корпорація з фінансування малих підприємств. 90 % фондів Центрального кооперативного банку формується за рахунок приватних надходжень, що забезпечує кредитування кооперативів та підприємств, які є членами виробничих кооперативів. А фонди Народної корпорації з питань фінансування формуються виключно за рахунок бюджетних коштів та надають довгострокові кредити підприємницьким структурам на пільгових умовах.

Державна корпорація з фінансування підприємств формує свої фонди за рахунок бюджетних коштів, а також вільних бюджетних коштів. Незважаючи на це, кредити надаються на довгостроковій основі.

До фінансової кризи в країнах цього регіону зазначені три державні кредитні установи забезпечували 10 % всіх коштів, які надавались приватним підприємствам в Японії. Отже, проблема майнового забезпечення кредитів вирішується за допомогою спеціальних державних установ. Так, значний внесок у справу фінансування підприємницької діяльності зробили органи державної влади та місцевого самоврядування Японії, асоціації, які виконують функції з гарантування позик підприємцям.

Унікальна схема кредитування склалася в Казахстані завдяки Програмі Казахського фонду кредитування громад (КФКГ). Позики за цією програмою надаються без застави, а позичальник самостійно встановлює розмір кредиту, річні та термін погашення. Але така підтримка надається підприємствам-партнерам. Наприклад: виробник – транспортне підприємство – реалізатор. Якщо концесіонер не встиг погасити свої зобов'язання, партнери їх погашають за нього. КФКГ виступає спостерігачем та навчає членів цільового альянсу-позичальника правильному веденню бізнесу. Програма мала серйозних спонсорів: USAID, ACIDI/VOCA, Фонд Сороса тощо.

На сьогодні в Україні значну роль у вирішенні проблеми фінансування приватного бізнесу виконують міжнародні кредитні лінії, започатковані рядом міжнародних фінансових організацій та Національним банком України (НБУ) [3, с. 728-734].

У 1998 р. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) розпочав програму мікрокредитування в Україні, яка передбачала розширення кредитної лінії для малих і середніх підприємств на 120 млн. дол. США. З української сторони відповідальним за виконання проекту є НБУ. Кредитування здійснювалось через НБУ та мережу комерційних банків України: АППБ “Аваль”, АБ “Ажіо”, КБ “Приватбанк”, “Україна”, “ВаБанк”, “Надра” тощо.

Індивідуальний розмір мікрокредитів за програмою мікрокредитування в Україні по лінії ЄБРР становив від 10 до 20 тис. дол. США, а в окремих випадках – до 30 тис. дол. США. Надавався кредит в доларах США або гривнях,

перерахованих за курсом, встановленим НБУ на день надання такого кредиту. При цьому погашення кредиту на оборотний капітал відбувалося до 6 місяців, а на основний капітал – до 18 місяців. Висувалися й інші вимоги: щомісячне погашення кредиту, максимальна кількість працівників позичальника не може перевищувати 20 осіб тощо. Термін повернення коштів за кредитом в окремих випадках подовжувався [1, с. 435-450].

Підхід до кожного клієнта може бути індивідуальним. Залежно від потреб клієнта кошти видаються траншами або повністю. Погашення кредиту також відбувається за зручним для клієнта графіком. Щоправда, якщо позичальник погодився на певний графік – що б не трапилось, а виплатити обумовлену суму в строк необхідно. У іншому випадку вживаються штрафні санкції – тут вимоги банків досить суворі.

У 1996 р. було створено Німецько-український фонд (НУФ) зі стартовим капіталом 10 млн. нім. марок, який теж мав полегшити підприємствам доступ до кредитів. Відповідальними за виконання проекту визначили Кредитну установу для відбудови (KfW) і НБУ. Цільовими групами програм були малі підприємства України, а також комерційні банки, які отримували систематичну технічну допомогу для кредитування малого бізнесу. Технічне співробітництво полягало у запровадженні кредитної технології, яка включає аналіз характеру підприємця, динаміки розвитку його бізнесу, вірогідності та прибутковості запропонованого проекту з врахуванням неофіційного прибутку, аналіз соціально-економічного становища клієнта в цілому. Запроваджено також персональну відповідальність позичальника за кредит, ефективні правила делегування відповідальності банкам-партнерам. Створено кредитний комітет з кваліфікованих працівників банку, які здатні об'єктивно оцінити ризик неповернення кредиту тощо і прийняти правильне рішення про надання або відмову в кредиті. Таким чином, банки-учасники несли 100 %-й ризик неповернення кредиту, але водночас мали право на отримання процентної маржі. Приблизна вартість кредитів сягала 15 %. В рамках НУФ мікрокредити до 15 тис. нім. марок складали 23 %, для середніх українських підприємств, що мали німецьких партнерів, надавалися кредити до 500 тис. німецьких марок за ставкою 13 %. Лінію з мікрокредитування обслуговували такі банки, як: “Ажіо”, “Аваль”, “ТАС-Комерцбанк”, “Приватбанк”, ВАБанк, ЗАТ “Мікрофінансовий банк”.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) реалізує в Україні програму з підтримки приватного бізнесу вугільної галузі (ММСП) з кількістю працюючих не більше 500 осіб. Термін надання кредиту не може перевищувати 5 років для основного капіталу, не більше 6-12 місяців – для оборотного. При цьому застава не може бути меншою 200 % основної суми позики і підлягає страхуванню. Цю лінію обслуговують такі банки, як “Аваль”, Приватбанк, “Надра”, ВАБанк, Енергобанк, “Фінанси та Кредит”, Український кредитний банк [3, с. 200-209].

Фонд “Євразія” здійснює кредитування приватних підприємств з кількістю працюючих не більше 100 осіб. Висуваються вимоги щодо сфери діяльності (виробництво та послуги) та об'єктів фінансування (закупівля обладнання, викуп та ремонт приміщень і збільшення оборотних коштів). Термін кредиту не може перевищувати трьох років, а сума – 100 тис. доларів США. Цю кредитну лінію обслуговують такі банки як “Ажіо” і ВАБанк. Вимоги ставляться до географічного регіону (здійснення діяльності в Києві та Київській області,

Львівському регіоні); проект не може бути спрямований на вирішення тимчасових фінансових труднощів (лише на розвиток); вкладення власних коштів у проект.

Банк “Аваль” активно використовує для кредитування грошові кошти міжнародних кредитних організацій. Передусім, це пов’язано з вигідними умовами, на яких банк отримує ці ресурси (невисокі процентні ставки, що змінюються відповідно до зміни ставки LIBOR, а також довгострокові умови кредитування). Також на кредитування спрямовуються і власні кошти банку. Для кредитування підприємництва банки постійно збільшують обсяги, підключають до програми більше своїх дирекцій і філій. Разом з тим багато підприємств і приватних підприємців психологічно не готові йти до банків за кредитними ресурсами, вважаючи отримання кредитів надто складним і довгим процесом. Оцінка фінансового стану позичальника проводиться кредитними експертами банку, які виїжджають на підприємства. За кордоном же підприємці кредитуються за ставкою 9 %, переважно без застави.

За інформацією НБУ, сьогодні за програмою мікрокредитування НУФ сума кредитування суб’єктів малого підприємництва становить до 25 тис. євро, середнього – до 250 тис. євро. Кредити надаються терміном до 1 року для поповнення обігового капіталу і на 3 роки – для фінансування інвестиційних проектів. За програмою мікрокредитування ЄБРР суб’єкти малого підприємництва можуть отримати мікрокредити в розмірі до 30 тис. дол. США та мінікредити – до 125 тис. дол. США на строк від 1 до 36 місяців.

ЗАТ “ПроКредит Банк”, філії якого діють на Дніпропетровщині, Київщині, Полтавщині, Тернопільщині, Сумщині, Харківщині, протягом 2003 р. продовжував нарощувати обсяги кредитування підприємницьких структур. Так, у м. Харкові філією банку на розвиток власної справи підприємцям надано кредити на загальну суму 14 млн. дол. США.

Забезпечують кредитування підприємств за лініями міжнародних фінансових організацій філії таких банків: АППБ “Аваль”, КБ “Приватбанк”, АКБ “Укрсоцбанк” в АР Крим, філія ВАТ “Державний експортно-імпорتنний банк “Україна” у м. Кіровограді. На Миколаївщині по кредитній лінії Європейського банку реконструкції та розвитку підприємцями отримано кредитів на суму 96,4 тис. грн. На Рівненщині в рамках реалізації заходів Програми Німецько-кредитною установою і Європейським банком реконструкції та розвитку надано суб’єктам малого підприємництва області кредитів на загальну суму 3,4 млн. дол. США. Підприємствам м. Києва за рахунок міжнародних фінансових організацій надано понад 297,4 млн. грн. кредитних ресурсів.

Висновки. Підтримка розвитку підприємництва повинна визначатись як один із стратегічних напрямів розвитку національної економіки [4, с. 92-100]. Реалізація цього напряму потребує розроблення цільових програм підтримки розвитку підприємницьких структур на всіх рівнях управління економікою та механізмів реалізації цих програм. Крім того, механізми і системи державної та недержавної підтримки підприємництва повинні тісно взаємодіяти між собою.

Кредитування підприємницької діяльності комерційними банками є однією з нагальних проблем в Україні. Підприємства не завжди мають ліквідну заставу, яка могла б гарантувати повернення кредитів та й не кожне підприємство в змозі оплачувати досить високі відсотки за кредитами. Крім того, комерційні банки через підвищений ризик щодо неповернення кредитів неохоче встановлюють

відносини з підприємствами, які не встигли набути позитивної ділової репутації. Саме через ці причини комерційні банки надають малим підприємствам в основному короткострокові кредити. Неможливість отримання довгострокового фінансування негативно впливає на розвиток підприємництва в цілому. Слід відмітити, що надання невеликих за обсягами кредитів, враховуючи витратність робіт по їх оформленню, не вигідне для українських комерційних банків через низьку віддачу у вигляді відсотків.

Отже, вирішення нагальних проблем кредитування підприємництва сприятиме розвитку економіки країни.

Список літератури

1. Головка С.В. Україна і світове господарство. – К.: Либідь, 2002.
2. Мочерний С.В., Устенко О.А., Чеботар С.І. Основи підприємницької діяльності. – К.: Академія, 2001. – 279 с.
3. Рогач О.І. Міжнародні фінанси. – К.: Либідь, 2003.
4. Смовженко Т.С. Державна політика сприяння розвитку підприємництва. – Львів: ЛБІ НБУ, 2001.
5. Федоренко В.Г. Основи інвестиційно-інноваційної діяльності. – К.: Алеута, 2004.

Білоус, О.А. Кредитна підтримка підприємництва: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії / О.А. Білоус // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2005. – Т. 13. – С. 171-180.